

- Araştırma Makalesi -

**1982 ANAYASASINDA ÖNGÖRÜLEN PARLAMENTER
DENETİM YOLLARININ 2017 ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ İLE
DÖNÜŞÜMÜ***

*(TRANSFORMATION OF THE PARLIAMENTARY OVERSIGHT MECHANISMS
REGULATED IN THE 1982 CONSTITUTION WITH THE 2017 CONSTITUTIONAL
AMENDMENT)*

Ceren Yıldız¹

ÖZ

Parlamenter hükümet sistemini benimsemiş olan 1982 Anayasasında öngörülen parlamenter denetim yollarına ilişkin 2017 Anayasa değişikliğinden sonra Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçişle önemli değişiklikler yapılmıştır. Genel görüşme ve Meclis araştırması Anayasasının ilk metnindeki haliyle korunmuştur. 2017 Anayasa değişikliğiyle parlamenter sistemlere özgü, bakanlar kuruluna veya bakanlara yönelik siyasi denetim aracı olan “gensoru” kaldırılmıştır. Benzer şekilde sözlü soru kaldırılarak Meclise sadece yazılı soru yoluyla bilgi edinme imkânı tanınmıştır. Meclis soruşturması ise yeni hükümet sistemine göre düzenlenerek, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar bakımından görevleriyle ilgili bir suç işledikleri iddiasıyla haklarında önerge verilmesi, soruşturma açılması ve Yüce Divana sevklerine ilişkin öngörülen yetersayıları ağırlaştırılmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğünde de bu

---

^H Hakem denetiminden geçmiştir.

* Bu makale 12.07.2022 tarihinde Yayınemimize ulaşmış olup, 22.08.2022 tarihinde birinci hakem; 31.08.2022 tarihinde ikinci hakem onayından geçmiştir.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı, c.yildiz@iku.edu.tr, ORCID 0000-0002-0569-4107.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar tarafından çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Bu makaleye atıf için; Yıldız, Ceren, “1982 Anayasasında Öngörülen Parlamenter Denetim Yollarının 2017 Anayasa Değişikliği ile Dönüşümü”, Anayasa Hukuku Dergisi, Cilt No.: 11, Sayı No.: 22, 2022, s. 493-522.

düzenlemelere yönelik değişiklikler yapılmıştır. Bu çalışmada, 1982 Anayasasında benimsenen parlamenter denetim yollarının Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçişle değişimi, dönüşümü ve işlevselliği incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Parlamenter Sistem, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, Bilgi Edinme ve Denetim Yolları, Siyasi Sorumluluk, Cezai Sorumluluk

ABSTRACT

With regard to the parliamentary oversight mechanisms which adopted by the parliamentary government system and which regulated in the 1982 Constitution, important changes have been made with the transition to the Presidential government system after the 2017 Constitutional amendment. The general debate and parliamentary inquiry have been preserved as in the original text of the Constitution. With the 2017 Constitutional amendment, the “motion of censure” which is a political control instrument specific to parliamentary systems and directed to the council of ministers or ministers, has been abolished. Similarly, the oral question has been abolished and it has been given the opportunity to obtain information only through written questions to the Assembly. The parliamentary investigation has been organized according to the new government system. The quorum for submitting a motion, opening an investigation and referring them to the Supreme Court has been aggravated against vice presidents or ministers who have allegedly committed a crime related to their duties. According to these amendments, regulations has been also made in the Rules of Procedure of the Grand National Assembly of Turkey. In this study, the change, transformation and functionality of the parliamentary oversight mechanisms adopted in the 1982 Constitution with the transition to the Presidential government system will be examined.

Keywords: *Parliamentary System, Presidential Government System, Ways of Obtaining Information and Supervision, Political Responsibility, Criminal Responsibility*

***

GİRİŞ

Parlamente sistemin dayanağı olan yumuşak kuvvetler ayrılığı, devlet organları arasında üstünlük sıralaması anlamına gelmeyip, belli Devlet yetkilerinin kullanılmasından ibaret ve bununla sınırlı medeni bir iş bölümü ve iş birliğini ifade etmektedir.² Yürütmenin yasama organından türeyerek, yasamaya karşı sorumlu olduğu parlamente sistemde, parlamentoların kanun yapımından sonra en önemli işlevi denetimdir.³ Parlamente'nin denetim işlevi, yürütme erkinin görevinin kötüye kullanılmasının, anayasaya veya yasalara aykırı işlemlerin tespit ve önlenmesini kapsamaktadır.⁴ Parlamente'nin görevini gerektiği biçimde ve sağlıklı bir şekilde yerine getirebilmesi için⁵ ilgili konuda ayrıntılı bilgi sahibi olması, vereceği kararların niteliği bakımından büyük bir önem taşıdığından⁶, burada yasama organının nasıl bilgi edinebileceği ön plana çıkmaktadır. Yürütme organı gerek gördüğünde kendiliğinden yasama organına bazı bilgileri verebileceği gib, yasama organı da yürütme organından belirli konularda bilgi isteyebilmektedir.⁷ Yürütmeyi denetleme işlevi, edinilen bilgiler neticesinde parlamento önünde sorumluluğu ifade

² Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku* (İstanbul: Beta Yayınları, 15.Bası, 2012), 477; Ömer Anayurt, *Anayasa Hukuku: Genel Kısım (Temel İlkeler, Kavram ve Kurumlar)* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 4. Baskı, 2021), 403-404; Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları: Ders Kitabı* (Bursa: Ekin, 4.Baskı, 2013), 242-243; İbrahim Kaboğlu, *Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)* (İstanbul: Legal, 16. Baskı, 2021), 151-153; Osman Korkut Kanadoğlu ve Mert Duygun, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları* (İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2020), 266; Süheyl Batur, Didem Yılmaz ve Serkan Köybaşı, *Anayasa Hukuku Temel Kavramlar ve Genel Esaslar* (İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2021), 452.

³ Teziç, *Anayasa Hukuku*, 479, 485, 488-489; Mahmut Bülbül, "Bir Parlamente Denetim Aracı Olarak TBMM'de Yazılı Soru," *Yasama Dergisi*, no. 4 (2007): 27.

⁴ Ömer Faruk Gençkaya, "Parlamente Bilgi Edinme ve Denetim Aracı Olarak Soru," in TBMM Parlamente Denetim Yolları Sempozyumu, ed. Hasan Erikli, Bahadır Yeşilirmak (Ankara: TBMM Basımevi, 2012), 69; Bülbül, "Bir Parlamente Denetim Aracı Olarak TBMM'de Yazılı Soru," 50.

⁵ Ergun Özbudun, *Parlamente Rejiminde Parlamente'nin Hükümeti Murakabe Vasıtaları* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1962), 99.

⁶ Merih Öden, *Meclis Araştırması* (Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No. 419, 1977), 3.

⁷ Öden, *Meclis Araştırması*, 4.

edebileceğinden⁸, bu sorumluluğun harekete geçirilme şekilleri benimsenen hükümet sistemleri arasındaki farklılığı ortaya çıkarmaktadır.⁹

Parlamenter sistemin benimsendiği 1982 Anayasasında, hükümetin politika ve uygulamalarına yönelik olarak bilgiye ulaşma ve değerlendirme yapmaya özgülünen¹⁰ bilgi edinme ve denetim yollarında soru, genel görüşme ve Meclis araştırması “bilgi edinme”, gensoru ile Meclis soruşturması “denetim” yolu olarak düzenlemiştir.¹¹ Bu mekanizmaların işleyişine ilişkin usul ve esaslar ise Anayasanın yanı sıra Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) İçtüzüğünde düzenlenmiştir.

21.01.2017 tarihli ve 6771 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’un 16.04.2017 tarihinde yapılan halk oylamasında kabulü ile Anayasada hükümet sistemine ilişkin köklü değişiklikler yapılmıştır.¹² Bu değişikliklerin temel gerekçesi olarak ise hükümet istikrarsızlıklarının siyasal kriz üretmesi ileri sürülmüştür.¹³ Çalışmaya konu olan parlamenter denetim yollarına yönelik olarak; Meclis araştırması ve genel görüşme bakımından herhangi bir değişiklik yapılmadığı, sorunun yazılı soru olarak yeniden düzenlendiği, Meclis soruşturmasının madde kapsamına alındığı, sözlü soru ile bakanlar kurulu veya bir bakanın Meclis’e karşı siyasi sorumluluğunu sağlama

⁸ Teziç, Anayasa Hukuku, 488-489; Kaboğlu, Anayasa Hukuku Dersleri, 153-154; Gözler, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, 245-246; Anayurt, Anayasa Hukuku: Genel Kısım, 417-422.

⁹ Faruk Bilir, “Hükümetin Siyasi Sorumluluğu ve Gensoru,” in TBMM Parlamenter Denetim Yolları Sempozyumu, ed. Hasan Erikli, Bahadır Yeşilirmak (Ankara: TBMM Basımevi, 2012), 135.

¹⁰ Gençkaya, “Parlamenter Bilgi Edinme ve Denetim Aracı Olarak Soru,” 69.

¹¹ Bülbül, “Bir Parlamenter Denetim Aracı Olarak TBMM’de Yazılı Soru,” 27; Bilir, “Hükümetin Siyasi Sorumluluğu ve Gensoru,” 142.

¹² 2017 Anayasa değişikliğine gerekçeye bakıldığında, hükümet sisteminde yapılması öngörülen değişikliğe uygun olarak bilgi edinme ve denetim yollarının yeniden düzenlendiği görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. T.C. Anayasa Mahkemesi, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Gerekçeli) (Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları, 2. Baskı, 2019), 588, 593, 604.

¹³ 26. yasama döneminin sona erdiği 24.06.2018 tarihine kadar TBMM Başkanlığına gensoru önergesi verilmemiş, gensorunun kaldırılması sonucunda da 27. yasama döneminde işleme alınan herhangi bir önerge bulunmamaktadır.

Bkz. “Yasama Bülteni 3,” https://www5.tbmm.gov.tr/yayinlar/2021/Yasama_Bulteni_Sayi_3.pdf (Erişim Tarihi: 28.05.2022), 159.

aracı olan gensoru mekanizmasının¹⁴ ise kaldırıldığı görülmektedir. Bu düzenlemeye paralel olarak 09.10.2018 tarihli ve 1200 sayılı “TBMM İçtüzüğünde Değişiklik Yapılmasına Dair Karar”¹⁵ ile bilgi edinme ve denetim yollarına ilişkin olarak; Anayasanın zorunlu kıldığı ve Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemiyle bağdaşmayan hükümler çıkarılmış, değiştirilmiş veya uyarlanmıştır.¹⁶ Bu çalışmada 1982 Anayasasında öngörülen parlamenter denetim yollarının 2017 Anayasa değişikliği ile dönüşümü her bir mekanizma açısından ayrı ayrı ele alınacaktır.

I. Yazılı Soru

Soru önergesi, milletvekillerinin başka bir milletvekilinin katılımını gerektirmeyen, güçlü parti disiplinine ve yürütmeye karşı bireysel olarak kullanabildikleri¹⁷ en etkili parlamenter araçtır.¹⁸ Soru mekanizmasının asli işlevi kurumsal bir denetim aracı, siyasi işlevi ise bilgi edinmeye yönelik olarak kullanılmasıdır.¹⁹

1982 Anayasası döneminde soru önergelerinin sayısındaki artışa rağmen, cevaplandırılma oranlarındaki düşüş TBMM’nin bu soruna yönelik çözüm arayışına ve 1996 İçtüzük değişikliklerinin²⁰ yapılmasına

¹⁴ 2002 yılı itibarıyla gensoru önergelerinin çoğunluğunun öngörüşme aşamasında sonlanarak hiçbirinin görüşülemediği ve bu nedenle etkisizleştiğine ilişkin bkz. Fahri Bakırcı, Kuruluşundan Günümüze, TBMM’nin Denetim Yetkisinin Sönümlenmesi (Denetimden Kaçış) (Ankara: Lykeion Yayıncılık, 1.Baskı, 2021), 408.

¹⁵ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/10/20181016M1.pdf> (Erişim Tarihi: 12.06.2022).

¹⁶ “Yasama Bülteni 3,” 98.

¹⁷ İrfan Neziroğlu, “Türkiye Büyük Millet Meclisinde Parlamenter Denetim Aracı Olarak Sözlü Soru Önergelerinin Etkinliği,” Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 8, no. 2 (2006): 151.

¹⁸ Gençkaya, “Parlamenter Bilgi Edinme ve Denetim Aracı Olarak Soru,” 70, 73; Zamanla demokratik parlamentoculuğun bir aracı olması hakkında bkz. Anayurt, Anayasa Hukuku: Genel Kısım, 418; Ergun Özbudun, Türk Anayasa Hukuku (Ankara: Yetkin Yayınları, 18. Baskı, 2018), 293.

¹⁹ Gençkaya, “Parlamenter Bilgi Edinme ve Denetim Aracı Olarak Soru,” 70.

²⁰ Bilgi edinme aracı olarak tanımlanan sözlü soru, soru soranla cevaplandırılan arasındaki diyalog şeklindeki bir bilgi alışverişinden ibaret olup, içerik itibarıyla hükümet veya belirli bir bakana yönelik uyarı niteliği taşımaktadır. Milletvekilleri tarafından tek başına kullanılabilen bir araç olmasının yanı sıra, etkinliği zayıf bir denetim yolu olması ilgili bakan ve soru sahibi dışında kimsenin konuşamaması ve sorunun görüşülmesinden sonra Mecliste herhangi bir oylama yapılmaması ile gereğelenir-

neden olmuştur. Soru sayısının artmasını ve soruların birikerek güncelliğini kaybetmelerini önlemek amacıyla²¹ bakanlara, istedikleri soruyu sıra gözetmeksizin ve konuları aynı olan soruları birleştirilerek cevaplandırılmak şeklinde tanınan iki istisnai yetki²², zaman içerisinde istisna olmaktan çıkarak genelleşmiştir.²³ Bununla birlikte İçtüzükte öngörülen açık hükümlere rağmen sözlü soru önergelerinin görüşülmediği²⁴, soruların tarih sırası gözetilmeden ve birleştirilerek cevaplandırıldığı, hakkında işlem yapılmayan soruların sürekli olarak gündemde kalarak yazılı soruya dönüşme şansının kalmadığı görülmüştür.²⁵ Dolayısıyla bu durum uygulamada soru mekanizmasının etkisizleşmesine yol açmıştır.²⁶

mektedir. 1996 İçtüzük değişikliği ile sözlü sorulara ilişkin getirilen yeniliklerle; Anayasal ve yasal zorunluluklar hariç olmak üzere haftanın en az iki saati bu yola özgülenmiş, sözlü soruların gündeme girme süreleri yedi günden beş güne indirilmiş; sorunun cevaplandırılması bakımından ilgili bakana verilen on dakikalık süre soruların daha kısa sürede cevaplandırılması için beş dakikaya indirilmiş, aynı sürede daha fazla soru cevaplandırma imkânı tanınmış, üç birleşim içinde cevaplandırılmayan soruların yazılı soruya dönüşmesinin öngörülmesiyle güncelliğini kaybeden soruların yazılı olarak cevaplandırılması sağlanmış, bakanların istedikleri soruları soru sahibi Genel Kurulda bulunmasa dahi cevaplandırabileceği öngörülmüştür. Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku* (Ankara: Yetkin Yayınları, 8. Baskı, 2008), 310; Bakırcı, *Kuruluşundan Günümüze, TBMM'nin Denetim Yetkisinin Sönümlenmesi*, 452-461; Fahri Bakırcı ve Yüksel Yalova, "TBMM'nin Denetim Yetkisinin Gelişimi Üzerine-Parlamenter Sistemden Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Sözlü Soru Önergesi," *ViraVerita E-Dergi: Disiplinlerarası Karşılaşmalar*, no. 13 (Mayıs, 2021): 375, 379-380; Neziroğlu, "Türkiye Büyük Millet Meclisinde Parlamenter Denetim Aracı Olarak Sözlü Soru Önergelerinin Etkinliği," 158-159; 1983-1987, 1987-1991 ve 1991-1996 tarihleri arasındaki önergeler hakkında bkz. Şeref İba, *Parlamenter Denetim: Yolları, Etkinliği ve Susurluk Örneği* (İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1997), 149.

- ²¹ Bakırcı, *Kuruluşundan Günümüze, TBMM'nin Denetim Yetkisinin Sönümlenmesi*, 458.
- ²² Bakırcı, *Kuruluşundan Günümüze, TBMM'nin Denetim Yetkisinin Sönümlenmesi*, 461. Bakırcı ve Yalova, "TBMM'nin Denetim Yetkisinin Gelişimi Üzerine," 377, 381-382.
- ²³ Bakırcı, *Kuruluşundan Günümüze, TBMM'nin Denetim Yetkisinin Sönümlenmesi*, 468.
- ²⁴ Bakırcı, *Kuruluşundan Günümüze, TBMM'nin Denetim Yetkisinin Sönümlenmesi*, 455, 460; Bakırcı ve Yalova, "TBMM'nin Denetim Yetkisinin Gelişimi Üzerine," 375, 379-380.
- ²⁵ Bakırcı ve Yalova, "TBMM'nin Denetim Yetkisinin Gelişimi Üzerine," 388-389.
- ²⁶ Bakırcı, *Kuruluşundan Günümüze, TBMM'nin Denetim Yetkisinin Sönümlenmesi*, 460; Fahri Bakırcı, Ömer Faruk Gençkaya, Ozan Ergül, Abbas Kılıç, Gündüz Alp Aslan ve İsmail Yüksel, *Parlamento Hukukuna Giriş* (Ankara: Lykeion Yayıncılık, 2.Baskı, 2022), 568.

2017 Anayasa değişiklikleriyle sözlü soru kaldırılmış²⁷, yazılı soru ise değişiklik öncesindeki soru tanımı esas alınarak yeniden düzenlenmiştir. Yazılı soru, yazılı olarak cevaplanmak üzere milletvekillerinin yürütmenin görev alanıyla ilgili bir konuda²⁸ Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlara yazılı olarak soru sorarak bilgi almalarını sağlayan bir bilgi edinme yoludur. Yazılı soru ile sorulamayacak konular²⁹ arasından değişiklik öncesinde yer alan “*konusu evvelce Başkanlığa verilmiş gensoru önergesiyle aynı sorular*” gensoru yolunun kaldırılmış olması nedeniyle çıkartılmıştır. Başkan İctüzük şartlarına uygun gördüğü önergeleri³⁰ İctüzük m.96/3 gereğince gelen kâğıtlar listesinde yayımlayarak, ilgili Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlara göndermektedir.³¹ Anayasa değişikliği öncesinde Cumhurbaşkanı’na soru yöneltilmesine ilişkin herhangi bir düzenleme olmamasına karşın, uygulamada Cumhurbaşkanı’nı konu alan ve Başbakanı yöneltilmiş önergelerle karşılaşılması ve Cumhurbaşkanı’nın siyasi sorumsuzluğu gerekçesiyle bu sorular Başbakan tarafından cevaplandırılmıştır.³² Cumhurbaşkanlığı hükümet siste-

²⁷ Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların Mecliste daimî görev yapmadıkları gerekçe gösterilerek Anayasadan çıkarılması hakkında bkz. Abdurrahman Eren, *Anayasa Hukuku Dersleri* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 3. Baskı, 2021), 838; Bakırcı, *Kuruluşundan Günümüze, TBMM’nin Denetim Yetkisinin Sönümlenmesi*, 467.

²⁸ Bilgi alma unsurunun dışına çıkılarak siyasal amaçla yıpratıcı ifadelerden kaçınılması, şahsi fikir ve değerlendirmelerden uzak bir tutum sergilenmesine ilişkin bkz. Mahmut Bülbül, “Bir Parlamenter Denetim Aracı Olarak TBMM’de Yazılı Soru,” 32-33.

²⁹ TBMM İctüzüğü m.96 gereğince yazılı soru; “kısa, gereksiz ve kişisel görüş ileri sürülmemesinin; kişilik ve özel yaşama ilişkin konuların içermemesidir”. TBMM İctüzüğü m.97’de ise sorulamayacak konuların düzenlendiği görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bülbül, “Bir Parlamenter Denetim Aracı Olarak TBMM’de Yazılı Soru,” 28.

³⁰ TBMM İctüzüğü m.96/2 gereğince; “yazılı soru önergesi herhangi bir belge eklenmemesinin, sadece bir milletvekili tarafından imzalanarak Başkanlığa verilmektedir.”

³¹ Anayasa ve İctüzük tarafından doğrudan doğruya milletvekillerine ait ve siyasal bir hak olan soru önergelerinin Meclis Başkanı tarafından iade edilmesinin, hakkın kullanımının engellenmesi olarak değerlendirilmesine ilişkin bkz. Mahmut Bülbül, “Soruda İşleyiş ve Uygulamadaki Sorunlar,” in TBMM Parlamenter Denetim Yolları Sempozyumu, ed. Hasan Erikli, Bahadır Yeşilirmak (Ankara: TBMM Basımevi, 2012), 74-75.

³² Bülbül, “Soruda İşleyiş ve Uygulamadaki Sorunlar,” 79. Değişiklik öncesinde özellikle Başbakanlara sorulan soruların konularına göre ilgili bakanlar tarafından cevaplandırılmasının kısmen anlaşılır olabileceği, ancak başbakanlar tarafından sözlü sorulara hiçbir zaman cevap verilmemesinin adeta bir teamül haline gelmesinin sözlü so-

minde ise yürütme yetkisi tamamen Cumhurbaşkanı'na ait olmasına karşın, Cumhurbaşkanı'ndan bilgi edinmek amacıyla soru önergesi verilememesinin³³ denge ve denetim anlayışına uygun olmadığı ileri sürülmüştür.³⁴ Ancak Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile Cumhurbaşkanı'nın yasama organı karşısında siyasi sorumluluğunun tümüyle kaldırıldığı göz önünde bulundurulmalıdır.³⁵

Yazılı sorular İçtüzük m.99/2 uyarınca, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakan tarafından gönderildiği tarihten itibaren en geç 15 gün içinde cevaplandırılmaktadır.³⁶ Cumhurbaşkanı yardımcısı veya ilgili bakanlık tarafından Başkanlığa sunulan yazılı soruların cevabı, derhal soru sahibine iletilmektedir. Şayet yazılı sorular süresi içinde cevaplandırılmazsa yazılı soru önergesinin süresi içinde cevaplandırılmadığı gelen kâğıtlar listesinde ilan edilmekte ve bu durum Cumhurbaşkanı yardımcısına veya bakanlara gönderilmektedir. Yazılı sorunun cevabı bakımından İçtüzük değişikliğinden önceki düzenlemede yer alan; “Başkan'ın öngörülen süre içinde cevaplandırılmayan yazılı sorular için Başbakanın ve-

---

ru önergelerinin etkinliğini olumsuz etkilediğine ilişkin bkz. Neziroğlu, “Türkiye Büyük Millet Meclisinde Parlamenter Denetim Aracı Olarak Sözlü Soru Önergelerinin Etkinliği,” 160, 165-166, 168.

³³ Bakırcı, Gençkaya, Ergül, Kılıç, Aslan ve Yüksel, Parlamento Hukukuna Giriş, 564.

³⁴ Saf başkanlık sisteminde özellikle güçlerin sert ayrılığı nedeniyle bu yolun kullanımı sistemine uygun düşmediği ve özellikle başkanın parlamento kürsüsünden, bir parlamenterin sorusunu cevaplama sistemsiz bir tutarsızlık olarak değerlendirilmesine ilişkin bkz. Anayurt, Anayasa Hukuku: Genel Kısım, 418.

³⁵ Anayasa m.116 gereğince TBMM ve Cumhurbaşkanı seçimlerinin karşılıklı yenilenmesine karar verilebilmesinin siyasi sorumluluk aracı olarak değerlendirilmesine ilişkin bkz. Bülent Tanör ve Necmi Yüzbaşıoğlu, 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku (İstanbul: Beta Yayınları İstanbul, 20. Bası, 2020), 358; Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, 18. Baskı, 308; Kemal Gözler, Türk Anayasa Hukuku (Bursa: Ekin Yayınları, 2. Baskı, 2018); Eren, Anayasa Hukuku Dersleri, 911; Yavuz Atar, Türk Anayasa Hukuku (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 12. Baskı, 2018), 293.

³⁶ İçtüzük değişiklik öncesi m.98/2 gereğince; “Sözlü soruların cevaplandırılması için, Anayasa, kanun ve İçtüzük gereği zorunluklar hariç olmak üzere, haftanın en az iki gününde, birleşimin başında ve birer saatten az olmamak şartıyla, Danışma Kurulunun Önerisi ve Genel Kurulun onayı ile belli bir süre ayrılır.” Bu düzenlemeye karşın gerekli zamanın ayrılmadığına ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Neziroğlu, “Türkiye Büyük Millet Meclisinde Parlamenter Denetim Aracı Olarak Sözlü Soru Önergelerinin Etkinliği,” 155-157.

ya ilgili bakanın dikkatini çekeceği”³⁷, “yazılı soruların dikkat çekme yazısının gönderildiği tarihten itibaren on gün içinde de cevaplandırılmazsa, önerenin süresi içinde cevaplandırılmadığının gelen kâğıtlar listesinde ilan edileceği” ifadesinin çıkartıldığı, böylece soruların cevaplandırılması için uyarı mahiyetindeki tek yaptırımın da kaldırıldığı görülmektedir.³⁸ Bununla birlikte, yazılı sorulara ilişkin Mecliste herhangi bir oylama yapılmaması, dolayısıyla herhangi bir siyasi ve cezai sorumluluğa neden olmaması soruyu etkinliği zayıf bir denetim yolu haline getirmektedir.³⁹ Ancak bazı durumlarda bu durum muhalefet tarafından iktidara karşı siyasi bir argüman olarak kullanırken⁴⁰, milletvekilleri de Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlara yönelttikleri soruları, onların verdikleri cevapları veya soruların cevaplandırılmadığını kamuoyuyla paylaşarak, kamuoyunun denetimine dönüştürebilmektedirler.⁴¹

1982 Anayasası döneminde özellikle 2000’li yıllardan sonra hem verilen soru önergelerinin hem de cevaplandırılan sözlü soruların sayısında bakanlar tarafından birden fazla sorunun sıra gözetilmeksizin birleştirilerek cevaplandırılmasından dolayı belirgin bir artış görülse de⁴², bu denetim zaman içerisinde etkisizleşmiş⁴³, dolayısıyla sözlü soru meka-

³⁷ Uygulamada dikkat çekme yazısının bürokrasiyi arttırarak, pratikte bir yararı olmadığına ilişkin bkz. Bülbül, “Soruda İşleyiş ve Uygulamadaki Sorunlar,” 84.

³⁸ Salih Sağlam, “TBMM’nin Hükümeti Denetleme İşlevi Açısından Bir Model Olarak Avam Kamarası Bünyesindeki Bakanlıklar ile İlgili Özel Komisyonlar,” Yasama Dergisi, no.11 (2009): 27.

³⁹ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, 668; Bakırcı, Kuruluşundan Günümüze, TBMM’nin Denetim Yetkisinin Sönümlenmesi, 411-412; Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, 8. Baskı, 298; Anayurt, Anayasa Hukuku: Genel Kısım, 417; Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, 332; Atar, Türk Anayasa Hukuku, 260.

⁴⁰ Bülbül, “Soruda İşleyiş ve Uygulamadaki Sorunlar,” 83.

⁴¹ Eren, Anayasa Hukuku Dersleri, 838. İçtüzük m.77/2 gereğince, “yasama dönemi başında, önceki dönemde verilmiş yazılı soru hükümsüz sayılmaktadır.”

⁴² 1983-1987 yılları arasında 1081 sözlü sorudan 660’ı, 1987-1991 yılları arasında 1255 sözlü sorudan 98’i, 2002-2007 yılları arasında 2590 sözlü sorudan 981’i, 2007-2011 yılları arasında 2355 sözlü sorudan 1075’i, 2011-2015 yılları arasında 7162 sözlü sorudan 2134’ü, 2015-2018 yılları arasında ise 1720 sözlü sorudan 568’i cevaplanmıştır. Bkz. Bakırcı, Kuruluşundan Günümüze, TBMM’nin Denetim Yetkisinin Sönümlenmesi, 467-468; Bakırcı ve Yalova, “TBMM’nin Denetim Yetkisinin Gelişimi Üzerine,” 386-387.

⁴³ Bakırcı ve Yalova, “TBMM’nin Denetim Yetkisinin Gelişimi Üzerine,” 387.

nizmasının kaldırılması büyük bir değişikliğe neden olmamıştır.⁴⁴ Değişiklik sonrasında öngörülen yazılı soru önergelerine yasama dönemlerine göre bakıldığında; 18. dönemde 2.202, 19. dönemde 7.550, 20. dönemde 6.950, 21. dönemde 8.424, 22. dönemde 23.360, 23. dönemde 21.220, 24. dönemde 70.848, 25. dönemde 3.168, 26. dönemde 32.181, 27. dönem 31.12.2021 itibarıyla 58.050⁴⁵ olduğu ve cevaplanmayan soru sayısının giderek arttığı görülmektedir. Bu nedenle değişiklik sonrasında da yazılı soru mekanizmasının çok etkin işlemediği söylenebilmektedir.

Denetim işlevi diğer denetim araçlarına göre sınırlı olan yazılı soru önergelerinin daha çok muhalefet partilerinin milletvekillerince verilmesi ve yürütmenin parlamentoda sahip olduğu çoğunluğu uzun bir dönem sürdürmesi, muhalefetin denetim araçları üzerindeki hâkimiyetini tümüyle kaybetmesine neden olmuştur.⁴⁶ Yazılı soru mekanizmasının etkinleştirilebilmesi için bilgi edinme amacı taşıyan önergeler ve bu öner-

⁴⁴ Bakırcı, Kuruluşundan Günümüze, TBMM'nin Denetim Yetkisinin Sönümlenmesi, 468; Bakırcı ve Yalova, "TBMM'nin Denetim Yetkisinin Gelişimi Üzerine," 391.

⁴⁵ "Yasama Bülteni 6," https://www5.tbmm.gov.tr/yayinlar/2022/Yasama_Bulteni_Sayi_6.pdf (Erişim tarihi: 30.04.2022), 152.

⁴⁶ Muhalefet partilerinden gelen sorulara hükümetin çoğu zaman tatmin edici cevaplar vermekten uzak durması hakkında bkz. İter Turan, "Parlamenter Demokraside Denetim İşlevi ve Türkiye," Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 33, no.1 (1978): 19; Ekrem Ali Akartürk, Parlamenter Rejim Uygulamaları ve Parti Sistemleri, Parlamenter Hükümet Yapıları ve Parti Sistemleri Üzerine Bir Deneme (İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Yayınları, 2010), 146. Koalisyon tarafından soru sorulması için bkz. Neziroğlu, "Türkiye Büyük Millet Meclisinde Parlamenter Denetim Aracı Olarak Sözlü Soru Önergelerinin Etkinliği," 161-162. 01.01.2020-28.12.2020 tarihleri arasında sunulan ve TBMM Başkanlığınca işleme alınan yazılı soru önergelerinin önerge sahibinin üyesi olduğu siyasi partilere ve önergelerin son durumuna göre dağılımları dikate alındığında 14.245 işleme alınan önergenin sadece 1'nin iktidar partisine ait olduğu görülmektedir. Süresi içinde cevaplananların 2.552, süresi geçtikten sonra cevaplananların 4.867, cevaplanmayanların ise 6.606 olduğu görülmektedir.

Bkz. "Yasama Bülteni 5," https://www.tbmm.gov.tr/Files/yayinlar/dokumanlar/Yasama_Bulteni_Sayi_5.pdf (Erişim Tarihi: 12.05.2022), 431- 433. Gençkaya, "Parlamenter Bilgi Edinme ve Denetim Aracı Olarak Soru," 70; Mahmut Bülbül, "TBMM'nin Bilgi Edinme Yollarından Sözlü Soru Önergelerinin Cevaplandırılması," Yasama Dergisi, no. 3 (2006): 25; Sağlam, "TBMM'nin Hükümeti Denetleme İşlevi Açısından Bir Model Olarak Avam Kamarası Bünyesindeki Bakanlıklar ile İlgili Özel Komisyonlar," 27.

gelere ilişkin cevaplar bakımından niteliğin ön plana çıkarılması gerektiği düşünülmektedir.⁴⁷

II. Genel Görüşme

Anayasa m.98/3 gereğince Meclisin bilgi edinme ve denetim yollarından biri olan genel görüşme, toplumu ve devlet faaliyetlerini ilgilendiren belli bir konunun Genel Kurulda görüşülmesidir. Genel görüşme parlamentonun müzakere fonksiyonunu⁴⁸ yerine getirmesine katkı sunarken, milletvekillerinin bilgilendirilmesine ve dolaylı bir şekilde kamuoyunun da bilgi edinmesine yardımcı olmaktadır.⁴⁹ Sorudan farklı olarak önerge sahibi milletvekilleri dışındaki vekillerin de Meclis Genel Kurulunda görüşlerini ve eleştirilerini ileri sürmelerine imkân tanıdığından⁵⁰, genel görüşme soruya göre daha etkili bir denetim sağlamaktadır.⁵¹ Yapılan görüşmelerin sonunda bir karar alınması şart olmadığı gibi herhangi bir cezai ya da siyasi sorumluluk da söz konusu değildir.⁵² Genel görüşme Meclis Genel Kurulu kararıyla açılabilirdiği için, uygulama-

⁴⁷ Bülbül, “Bir Parlamenter Denetim Aracı Olarak TBMM’de Yazılı Soru,” 55. Etkinliğin sağlanabilmesi adına, cevapsız kalan önergelerin muhataplarının kamuoyu ile paylaşılabilceği ve soru usulünün amacı dışında kullanılmasını önlemek için milletvekillerce bir yasama döneminde verilebilecek önerge sayısının sınırlandırılabilceğine ilişkin görüş için bkz. Tevfik Sönmez Küçük, “Türkiye’de Parlamentonun Bilgi Edinme Araçlarının Etkinliği,” Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 13, no.2 (2017): 178.

⁴⁸ Didem Yılmaz, “Müzakere İşlevi Açısından Yasama Organı,” Anayasa Hukuku Dergisi 5, no.9 (2016): 62; Akartürk, Parlamenter Rejim Uygulamaları ve Parti Sistemleri, 155; Kaboğlu, Anayasa Hukuku Dersleri, 127; Bakırcı, Kuruluşundan Günümüze, TBMM’nin Denetim Yetkisinin Sönümlenmesi, 13; Eren, Anayasa Hukuku Dersleri, 839.

⁴⁹ Anayurt, Anayasa Hukuku: Genel Kısım, 418. Genel görüşmeyi başlatma yetkisinin yasama organı üyelerine veya siyasi parti gruplarına tanınarak müzakerenin başlamasında daha kapsayıcı bir yöntem benimsendiği ve genel görüşme önergesinin derhal gelen kağıtlar listesine alınmasının da Meclis Başkanlığının tarafsızlığını sağladığına ilişkin görüş için bkz. Yılmaz, “Müzakere İşlevi Açısından Yasama Organı,” 65.

⁵⁰ Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, 333; Bakırcı, Kuruluşundan Günümüze, TBMM’nin Denetim Yetkisinin Sönümlenmesi, 13; Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, 8. Baskı, 299; Bilir, “Hükümetin Siyasi Sorumluluğu ve Gensoru,” 142; Yılmaz, “Müzakere İşlevi Açısından Yasama Organı,” 69.

⁵¹ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, 669; Atar, Türk Anayasa Hukuku, 261.

⁵² Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, 333; Yılmaz, “Müzakere İşlevi Açısından Yasama Organı,” 64.

da daha çok iktidarın önergelerinin görüşüldüğü⁵³ ve bu önergelerin de daha çok muhalefetin desteğine ihtiyaç duyulan dış politika veya güvenlik gibi konulara ilişkin olduğu görülmektedir.⁵⁴

Hükümetin genel görüşme isteminde bulunması olanağının kaldırılmasının haricinde hem 2017 Anayasa hem de 2018 İçtüzük değişikliği ile genel görüşmeye dair usul ve esaslarda herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Hükümet değişikliği başlı başına yürütme organı üyelerinin sadece sınırlı durumlarda Genel Kurul toplantılarına katılmalarına imkân verdiğinden⁵⁵, genel görüşme saf anlamda bir yasama faaliyetine dönüşmüştür.⁵⁶ Bu nedenle yürütme Genel Kurula bilgi verme ihtiyacı duyduğunda bir denetim aracı olmayan gündem dışı konuşma mekanizmasına yönelmiştir.⁵⁷

Genel görüşme mekanizmasına göre daha esnek ve daha kolay işletilebilen bir yol olmasından⁵⁸ ve genel görüşme için öngörülen süreci

⁵³ Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, 333; Bilir, “Hükümetin Siyasi Sorumluluğu ve Gensoru,” 142.

⁵⁴ Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, 333; Uygulamada genel görüşmenin sonunda, bütün siyasi parti gruplarının üzerinde uzlaştığı metnin imzaya açılarak, bir bildiri şeklinde yayımlandığına ilişkin bkz. Salih Sağlam, “TBMM’nin Hükümeti Denetleme İşlevi Açısından Bir Model Olarak Avam Kamarası Bünyesindeki Bakanlıklar ile İlgili Özel Komisyonlar,” 27-28; Eren, Anayasa Hukuku Dersleri, 838.

⁵⁵ Yürütmenin Meclis Genel Kurulunda temsil edilebileceği haller İçtüzük m.62 uyarınca; bütçe ve kesinhesap kanun tekliflerinin görüşmeleri, Anayasa m.119’da sayılan istisnai haller, Meclis Başkanının daveti üzerine bilgilendirme yapmak üzere Genel Kurul oturumlarıdır. İçtüzük m.70 uyarınca Cumhurbaşkanı yardımcıları, bakanlar, bakan yardımcıları m.62’de belirtilen hallerde aynı maddede belirtilen usulle kapalı oturumlarda da bulunabilirler. İçtüzükte sayılan istisnai haller dışında yürütme organının Genel Kurul oturumlarına katılıp görüş bildirmesi mümkün olmayacaktır.

⁵⁶ Bakırcı, Gençkaya, Ergül, Kılıç, Aslan ve Yüksel, Parlamento Hukukuna Giriş, 571.

⁵⁷ Bilgi edinme yolları ile gündem dışı konuşma arasındaki en önemli fark ise bilgi vermek isteyenlerle bilgi edinenlerin yer değiştirmesidir. Bakırcı, Gençkaya, Ergül, Kılıç, Aslan ve Yüksel, Parlamento Hukukuna Giriş, 570; Bakırcı, Kuruluşundan Günümüze, TBMM’nin Denetim Yetkisinin Sönümlenmesi, s.74.

⁵⁸ Müzakere etmeye dayalı genel görüşme ile bilgi paylaşmaya dayalı gündem dışı konuşmanın gerek amaçları gerek kullanılma yöntemleri açısından birbirlerinden oldukça farklı olmalarına rağmen özlerinin aynı olduğuna ilişkin görüş için bkz. Bakırcı, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulundaki Yerleşik Uygulamalar, 73-76; Bakırcı, Gençkaya, Ergül, Kılıç, Aslan ve Yüksel, Parlamento Hukukuna Giriş, 570.

işletmeden konuyu Genel Kurulda müzakere konusu yapabilme imkânı sunmasından dolayı yürütme tarafından sıklıkla tercih edilen gündem dışı konuşma⁵⁹, 2017 değişikliği ile Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların genel görüşme müzakerelerine katılma ve konuşma yapma hakkına sahip olmaması nedeniyle zorunluluk halini almıştır.⁶⁰ Ancak bilgi paylaşmaya yönelik olan gündem dışı konuşmanın Danışma Kurulu kararıyla genel görüşmeye benzetilerek kullanımının da bir İçtüzük ihlali olduğu göz ardı edilmemelidir.⁶¹

2018 değişikliği ile güncellenen İçtüzük m.59/1⁶² ve m.59/2⁶³ incelendiğinde değişiklik öncesinde de olduğu gibi 1. fıkrada yer alan “söz verilebilir” ifadesi ile 2. fıkrada yer alan “söz verilir” ifadesi bakımından oturumu yöneten Başkanın takdir yetkisi açısından farklılık görülmektedir.⁶⁴ Bununla birlikte gündem dışı konuşmaya ilişkin değişiklik önce-

⁵⁹ Bakırcı, Gençkaya, Ergül, Kılıç, Aslan ve Yüksel, Parlamento Hukukuna Giriş, 570. Giderek kurumsallaşan ve İçtüzükte öngörülen düzenlemelerden farklı örnek uygulamalar için bkz. Bakırcı, Kuruluşundan Günümüze, TBMM’nin Denetim Yetkisinin Sönümlenmesi, 75, 77-82.

⁶⁰ Bakırcı, Gençkaya, Ergül, Kılıç, Aslan ve Yüksel, Parlamento Hukukuna Giriş, 571. Genel görüşme mekanizmasının etkisizleşmesinin bir diğer gerekçesinin, genel görüşme taleplerine yönelik verildikleri sıra yerine siyasal iktidarın tercihine göre işlem gördükleri ileri sürülmüştür. Bkz. Bakırcı, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulundaki Yerleşik Uygulamalar, 66, 74; Bakırcı, Kuruluşundan Günümüze, TBMM’nin Denetim Yetkisinin Sönümlenmesi, 73.

⁶¹ Bakırcı, Kuruluşundan Günümüze, TBMM’nin Denetim Yetkisinin Sönümlenmesi, 7, 75-76; Bakırcı, TBMM Genel Kuruldaki Yerleşik Uygulamalar, 73; konuşmacı sayıları ve konuşma süreleri artırılarak genel görüşmeye benzeyen bir gündem dışı konuşma yapıldığına ilişkin bkz. Bakırcı, Gençkaya, Ergül, Kılıç, Aslan ve Yüksel, Parlamento Hukukuna Giriş, 571.

⁶² “Meclis Genel Kuruluna duyurulmasında zaruret görülen olağanüstü acele hallerde beşer dakikayı geçmemek üzere, Başkanın takdiriyle en çok üç kişiye gündem dışı söz verilebilir.” Eski düzenlemede İçtüzük m.59/1 son cümlede; “Hükümet bu konuşmalara cevap verebilir.” ifadesi yer almaktaydı.

⁶³ “Cumhurbaşkanı, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar, olağanüstü acele hallerde gündem dışı söz isterse, Başkanın, bu istemi yerine getirir. Cumhurbaşkanı, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların açıklamasından sonra, siyasî parti grupları birer defa ve onar dakikayı aşmamak üzere, konuşma hakkına sahiptirler. Grubu bulunmayan milletvekillerinden birine de beş dakikayı geçmemek üzere söz verilir.”

⁶⁴ İçtüzük m.59/1’de geçen “verilebilir” ifadesinin, Başkana “olağanüstü hal”e konu olan bir husus olup olmadığı konusunda da takdir yetkisi verdiğine ilişkin bkz. Volkan Has, Türk Parlamento Hukukunun Kaynakları ve Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Çalışma Düzeni (Ankara: Adalet Yayınevi, 2009), 131; yerleşik uygulamada,

sinde esas alınan “olağanüstü acele haller”in tespiti bakımından hükümetin belirleyici olduğuna ilişkin görüşün⁶⁵, değişiklik sonrasında da Cumhurbaşkanı, Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanlar için de geçerli olduğunu söylemek, madde gerekçesi⁶⁶ gözetildiğinde yanlış olmayacaktır.

Yasama dönemlerine göre genel görüşme önergeleri niceliksel olarak artış gösterse de⁶⁷, 2017 öncesinde hükümetin istediği sınırlı ve istis-

---

milletvekillerine gündem dışı söz verilirken “olağanüstü acele hal” koşulu aranmadığına, oturumu yöneten Başkan ya da başkanvekili tarafından gündem dışı söz istemlerinin arasından “istem konusunun önemine göre” en çok üç milletvekiline gündem dışı konuşma hakkı verildiğine ilişkin bkz. Şeref İba, Parlamento Hukuku (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010), 79-80; bu nedenle kural ve uygulamanın tamamen farklı işleyerek, İctüzük m.59/1’deki sınırlamaların hiçbirinin gözetilmediğine ilişkin bkz. Fahri Bakırcı, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulundaki Yerleşik Uygulamalar (Ankara: TBMM Basımevi, 2015), 63 vd.; milletvekillerinin gündem dışı konuşmalarının “olağanüstü acele hal” tanımına uymadığına ilişkin bkz. İrfan Neziroğlu, Türk Parlamento Hukukunun Temel Kavramları (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2008), 193.

⁶⁵ Benzer şekilde m.59/2’de yer alan hükümetin gündem dışı söz istemesi durumunda, m.59/1’in aksine oturumu yöneten Başkanın takdir yetkisi olmadığı, “olağanüstü acele haller”in tespitinde hükümetin belirleyici olduğu ifade edilmiştir. Has, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Çalışma Düzeni, 131; İba, Parlamento Hukuku, 80; Neziroğlu, Türk Parlamento Hukukunun Temel Kavramları, 193; Bakırcı, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulundaki Yerleşik Uygulamalar, 71.

⁶⁶ “1961’den önceki Parlamento âdetlerimiz arasında, sık sık gündem dışı konuşma yapılmasına rastlanmadığı halde, şimdi gündem dışı konuşmalar Meclisi ziyadesiyle işgal etmektedir. Çok kere mahallî carî işlerin faydalı bir biçimde dile getirilmesine yarasa bile, bu konuşmalar, Meclisin gündeminde - bazan çok acele nitelikte - bulunan önemli konuların ele alınmasını ziyadesiyle geciktirmekte olup, konularının, sözlü ve yazılı sorular ve sair denetleme usulleri sayesinde Meclise aksettirilmesinin, ‘basın toplantıları ve demeçler yoluyla kamuoyuna ve Hükümete duyurulabilmesinin pekâlâ mümkün olduğu da meydandadır. Bu sebeple, Meclisin, kendi iradesiyle tespit ettiği gündemini ele almasını engellemek amacıyla, gündem dışı konuşmalar, çağdaş demokrasilerdeki teamüllere uygun şekilde yeniden düzenlenmiştir. Gündem dışı konuşma, bundan böyle, oturum başında Hükümet isterse olağanüstü acele hallerde bir defa için yapılabilecek ve siyasî parti grupları da Hükümete birer konuşmayla cevap verebileceklerdir. Hükümet de, bu konuşmalara bir defalık cevap verme hakkına sahip olacaktır.” Bkz. Millet Meclisi 763 No’lu Anayasa Komisyonu Raporu, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_/d03/c029/mm_03029013s0763.pdf (Erişim Tarihi: 27.06.2022).

⁶⁷ Yasama dönemlerine göre genel görüşme önerge sayıları; 18.dönemde 46, 19. dönemde 69, 20.dönemde 38, 21.dönemde 30, 22.dönemde 37, 23.dönemde 26,

nai hallerde başvurulmuş bir araç haline gelen genel görüşme önergelerinin hiç görüşülmemesi bu mekanizmayı etkisizleştirmiş ve bu durum değişiklik sonrasında da devam etmiştir.⁶⁸ Genel görüşme önergelerinde önceliğin muhalefetin muhalefet etme hakkına verilmesi gerektiğinden⁶⁹, bu çerçevede genel görüşme mekanizmasının muhalefet tarafından kullanılması gerektiğine ilişkin bir anlayış değişikliğine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyacın karşılık bulabilmesi için genel görüşme sürecinde öngörülen öngörüşme usulünün çoğunlukla genel görüşme açılmasının reddedilmesiyle sonuçlanması ve hemen hemen aynı içerikli konuşmaların yapılması nedeniyle uygulamayı güçleştirdiği dikkate alındığında⁷⁰, mevcut durum bakımından genel görüşme önergelerinin görüşülmesine ilişkin işlevselliği sağlayacak ilk aracın öngörüşme usulünün kaldırılması⁷¹ olduğu düşünülmektedir.

III. Meclis Araştırması

Bilgi edinme bakımından ön plana çıkan Meclis araştırması, Meclise belli konularda⁷² bizzat inceleme yaparak bilgi edinme imkânı sağlamaktadır.⁷³ Edinilen bilgiler TBMM'yi yeni bir kanun yapmaya ya da

---

24.dönemde 85, 25.dönemde 5, 26. Dönemde 35, 27. dönem 31.12.2021 itibarıyla 56'dır. Bkz. "Yasama Bülteni 6," 131, 152; Bakırcı, Kuruluşundan Günümüze, TBMM'nin Denetim Yetkisinin Sönümlenmesi, 67-71.

⁶⁸ Bakırcı, Kuruluşundan Günümüze, TBMM'nin Denetim Yetkisinin Sönümlenmesi, 71, 73.

⁶⁹ Bakırcı, Kuruluşundan Günümüze, TBMM'nin Denetim Yetkisinin Sönümlenmesi, 66.

⁷⁰ Zaman kaybı olduğu yönündeki görüş için bkz. İbrahim Halil Tavaş, "Gensoru ve Meclis Soruşturmasında İşleyiş ve Uygulamadaki Sorunlar," in TBMM Parlamenter Denetim Yolları Sempozyumu, ed. Hasan Erikli, Bahadır Yeşilirmak (Ankara: TBMM Basımevi, 2012), 158; Bakırcı, Kuruluşundan Günümüze, TBMM'nin Denetim Yetkisinin Sönümlenmesi, 57.

⁷¹ Salih Sağlam, "Meclis Araştırması ve Genel Görüşmede İşleyiş ve Uygulamadaki Sorunlar," in TBMM Parlamenter Denetim Yolları Sempozyumu, ed. Hasan Erikli, Bahadır Yeşilirmak (Ankara: TBMM Basımevi, 2012), 100; Sağlam, "TBMM'nin Hükümeti Denetleme İşlevi Açısından Bir Model Olarak Avam Kamarası Bünyesindeki Bakanlıklar ile İlgili Özel Komisyonlar," 28.

⁷² Anayasa m.98/3'teki "belli bir konuda" ifadesiyle, Meclis araştırmasının nesnel olaylara, kurumlara ya da makamlara ilişkin olabileceğine ilişkin bkz. Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, 333.

⁷³ Anayurt, Anayasa Hukuku: Genel Kısım, 420.

mevcut kanunlarda değişikliğe doğru yönlendirebileceği gibi⁷⁴, tarihsel bir kaynak olarak⁷⁵ konuya ilişkin kamuoyunun bilgilenmesini de sağlayabilmektedir.⁷⁶ Meclis araştırması bakımından İçtüzükte genel görüşme için öngörülen usule atıf yapıldığı⁷⁷ ve eski düzenlemenin muhafaza edildiği görülmektedir.

Meclis araştırması da genel görüşme gibi doğrudan doğruya yürütmenin siyasi ya da cezai sorumluluğuna yol açmamakta ve bu araştırma sonucunda herhangi bir karar alınmamaktadır.⁷⁸ Nitekim Meclis araştırması ile bu çalışmada elde edilen verilerin gereğinin yapılmasının birbirinden farklı konular olduğu belirtilmelidir.⁷⁹ Bununla birlikte araştırma komisyonu raporlarının kurum ve kuruluşlar üzerinde hukuksal yönden bağlayıcı sonuçlar doğurmadığı; ancak raporlarda getirilen önerilerin kurumların işleyişinin düzeltilmesinde olumlu bir katkısının olduğu görülmektedir.⁸⁰

⁷⁴ Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, 8. Baskı, 301; Gözler, Türk Anayasa Hukuku, 670; Sağlam, “TBMM’nin Hükümeti Denetleme İşlevi Açısından Bir Model Olarak Avam Kamarası Bünyesindeki Bakanlıklar ile İlgili Özel Komisyonlar,” 42.

⁷⁵ Türk parlamento tarihinin belli bir evresinde belli bir konuya ilişkin inceleme yapan bir araştırmacı için o konuya ilişkin olarak TBMM tutanaklarında bulunabilecek bir Meclis araştırması raporunun tarihsel bir kaynak değerinde olduğuna ilişkin bkz. İba, Parlamento Hukuku, 202.

⁷⁶ Eren, Anayasa Hukuku Dersleri, 840.

⁷⁷ Bakırcı, Kuruluşundan Günümüze, TBMM’nin Denetim Yetkisinin Sönümlenmesi, 11. Yasama organının bir bütün halinde herhangi bir konuda ayrıntılı bilgi toplaması mümkün olmadığından, belirli bir konuya yönelik özel bir komisyon kurularak veya var olan sürekli komisyonlardan birini görevlendirilerek yerine getirilmesine ilişkin bkz. Öden, Meclis Araştırması, 5; Bakırcı, Gençkaya, Ergül, Kılıç, Aslan ve Yüksel, Parlamento Hukukuna Giriş, 570, 575; Anayurt, Anayasa Hukuku: Genel Kısım, 420.

⁷⁸ Bakırcı, Kuruluşundan Günümüze, TBMM’nin Denetim Yetkisinin Sönümlenmesi, 10; Ozan Ergül, “Parlamento Hukukunda Meclis Araştırması ve Genel Görüşme”, in TBMM Parlamenter Denetim Yolları Sempozyumu, ed. Hasan Erikli, Bahadır Yeşilirmak (Ankara: TBMM Basımevi, 2012): 88. Ancak Cumhurbaşkanı yardımcısı veya bakanların sorumlu tutulabileceği birtakım bilgilere ulaşılması halinde Meclisin bu bilgilere dayanarak Meclis soruşturmasını devreye sokabileceğine ilişkin bkz. Atar, Türk Anayasa Hukuku, 262; Anayurt, Anayasa Hukuku: Genel Kısım (Temel İlkeler, Kavram ve Kurumlar), 420.

⁷⁹ Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, 333.

⁸⁰ Mecliste siyasi destek bulunduğu raporların gereğinin yerine getirilmesi konusunda kurum, kuruluşlar ve kişiler üzerinde baskı kurulabileceğine ilişkin bkz. Bakırcı, Gençkaya, Ergül, Kılıç, Aslan ve Yüksel, Parlamento Hukukuna Giriş, 579.

2007-2017 döneminde araştırma önergelerinin sayıca keskin biçimde artmasına rağmen bu mekanizmanın giderek etkisizleşmesi⁸¹ ve 2017 Anayasa değişikliğinden sonra daha da büyüyerek bir denetimsizlik sorunu haline gelmesinin nedenlerinin başında, önergelerin verildikleri sırayla değil, çoğunluğa sahip siyasi parti grubunun tercihleriyle öngörüşmeye alınması gelmektedir.⁸² İçtüzük m.104/3’de Meclis araştırmasının açılmasında genel görüşme açılmasındaki hükümler uygulanacağına yer verilmiştir.⁸³ İçtüzük m.49/4 gereğince “*Gündemdeki işlerin görüşme sırası Başkanlıkça alınış tarihlerine göre tespit edilir.*” Bu hüküm ile muhalefetin haklarının güvence altına alınarak araştırma önergelerinin en azından öngörüşmelerinin yapılmasına imkân sağlandığı⁸⁴ ve görüşme sırasına ilişkin bir değişiklik yapılamayacağı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte İçtüzük m.49/2 gereğince “*Danışma Kurulunun teklifi ve Genel Kurulun onayı ile Genel görüşme ve Meclis araştırması yapılmasına dair öngörüşmeler için haftanın belli bir gününde belli bir süre ayrılabilir.*” hükmüyle bu önergelerin her birleşimde görüşülmemesine ilişkin karar alınmasına izin verildiği ve bu konuda Genel Kurula bir takdir yetkisi verildiği görülmektedir.⁸⁵ Ancak bu takdir yetkisinin tüm hafta boyunca önergelerin görüşülmemeye yetkisini kapsamadığı ve Genel Kurulun her hafta mutlaka bu önergeler için belli bir süre ayırmak zorunda olduğu ve geliş tarihlerine göre görüşülmesi gerektiği ifade edilmelidir.⁸⁶

⁸¹ Meclis araştırma önergelerindeki artışa ilişkin tablo için bkz. Bakırcı, Kuruluşundan Günümüze, TBMM’nin Denetim Yetkisinin Sönümlenmesi, 176.

⁸² Bakırcı, Kuruluşundan Günümüze, TBMM’nin Denetim Yetkisinin Sönümlenmesi, 183.

⁸³ İçtüzük m.102/3 gereğince genel görüşme açılıp açılmamasına Genel Kurul karar vermektedir. Genel görüşme açılmasına karar verilirse m.103/1 uyarınca genel görüşme gününün bir özel gündem halinde Danışma Kurulunca tespit edileceği, genel görüşmenin başlayacağı günün, görüşme açılmasına karar verilmesinden itibaren kırksekiz saatten önce ve yedi tam günden sonra olamayacağı öngörülmüştür. Detaylı bilgi için bkz. Bakırcı, Kuruluşundan Günümüze, TBMM’nin Denetim Yetkisinin Sönümlenmesi, 193.

⁸⁴ Bakırcı, Kuruluşundan Günümüze, TBMM’nin Denetim Yetkisinin Sönümlenmesi, 159.

⁸⁵ Bakırcı, Gençkaya, Ergül, Kılıç, Aslan ve Yüksel, Parlamento Hukukuna Giriş, 397-398.

⁸⁶ Temel kanunlar başlıklı İçtüzük m.91/b gereğince “*Danışma Kurulunda oybirliği sağlanamaması halinde siyasi parti gruplarının önerisi üzerine de (a) bendinde belirtilen yasama yönteminin uygulanmasına Genel Kurulca karar verilebilir.*” Ancak gerek Meclis araştırması gerek genel görüşme önergelerinin görüşme sıralarının değiştirilmesine yönelik öneri getirme konusunda Danışma Kurulu ve siyasi parti grupları

İçtüzük m.49/5 uyarınca “Başkanlıkça lüzum görülen hallerde, Kanun teklifleri ile komisyonlardan gelen diğer işlerin görüşme sırası Danışma Kurulunca Genel Kurula teklif olunabilir.” Kural olarak aksine bir karar alınmadıkça İçtüzük m.52/1 uyarınca Genel Kurula sevk edilen bir komisyon raporu veya herhangi bir metin, dağıtım tarihinden itibaren kırksekiz saat geçmeden görüşülemez. Bu süre beklenmeden gündemdeki kanun teklifleri ile komisyonlardan gelen diğer işlerden birine öncelik verilerek bu kısmın ilk sırasına geçirilmesi, m.52/2 gereğince esas komisyon tarafından gerekçeli olarak Genel Kuruldan istenebilir. Tüm bu hükümlerden hareketle Meclis araştırması ve genel görüşme önergelerinin görüşme sıralamalarının değiştirilebileceğine ilişkin bir hüküm bulunmadığı görülmektedir.

Ancak uygulamada Genel Kurulda bir Danışma Kurulu ya da siyasi parti grubu önerisi üzerine bir konunun görüşülmesine karar verildiği durumlarda⁸⁷, belli önerilerin öne çekilerek ve birleştirilerek görüşülmesine başlanmıştır. Zaman içerisinde özellikle önerge sayılarının da artmasının etkisiyle tarih sırası gözetilmemeye başlanarak bu tür önergelerin iktidarda olan partinin isteği üzerine görüşülmesi yönünde bir teamül oluşturulmuştur. Her ne kadar bu süreçte ilgili kurallar gereğince muhalefet partileri tarafından verilen bütün Meclis araştırması ve genel görüşme önergelerinin en azından öngörüşmelerinin yapılması güvence altına alınarak muhalefetin denetim yapabilmesine olanak tanınmış olsa da, önce birleştirme ardından sıranın atlatılması zamanla Meclis araştırması ve genel görüşme önergelerinin iktidar partisi tarafından belirlenmesiyle sonuçlanmıştır.⁸⁸ Dolayısıyla bu önergelerin gündemdeki sıralarına göre görüşülmesi teamülünün neredeyse tümüyle son bulması nedeniyle⁸⁹ TBMM'nin denetim işlevinin ciddi zarar gördüğü ve bu durumun hem İçtüzüğe hem Anayasaya aykırı olduğu belirtilmelidir.⁹⁰ Muhalefete tanınan bir hak olan bilgi edinme ve denetimin demokratik ve hakkaniyetli bir şekilde kullanılabilmesi için verilen önergelerin verildikleri sı-

---

yetkilendirilmediği ifade edilmelidir. Bakırcı, Kuruluşundan Günümüze, TBMM'nin Denetim Yetkisinin Sönümlenmesi, 165.

⁸⁷ Bakırcı, TBMM Genel Kuruldaki Yerleşik Uygulamalar, 98.

⁸⁸ Bakırcı, Gençkaya, Ergül, Kılıç, Aslan ve Yüksel, Parlamento Hukukuna Giriş, 401.

⁸⁹ Bakırcı, TBMM Genel Kuruldaki Yerleşik Uygulamalar, 99.

⁹⁰ Bakırcı, Gençkaya, Ergül, Kılıç, Aslan ve Yüksel, Parlamento Hukukuna Giriş, 401.

rayla görüşülmesi gerekmektedir.⁹¹ Bu esas İÇtüzükte sırada değişiklik yapılmasına ilişkin herhangi bir hükme yer verilmemesiyle desteklenmiştir.⁹² Bununla birlikte bu denetim mekanizmasının bir denetimsizlik sorunu haline gelme nedenlerinin ikinci sırasında ise araştırma önergelerinin gündemde birikerek, çoğunluğunun görüşülmeden dönem sonunda İÇtüzük m.77/2 gereğince hükümsüz sayılmaları yer almaktadır.

Yasama dönemlerine göre Meclis araştırma önergelerine bakıldığında, önerelerin niceliksel olarak artış gösterdiği görülmektedir.⁹³ 27. döneme detaylarıyla bakmak gerekirse; 01.01.2018-31.12.2018 tarihleri arasında TBMM Başkanlığına sunulan toplam 1.344 Meclis araştırması önergesinden 809'u işleme alınmış, ancak 12'si üzerinde görüşmeler gerçekleştirilmiş ve 11'i kabul edilmiştir.⁹⁴ 01.01.2019-31.12.2019 tarihleri arasında TBMM Başkanlığına sunulan toplam 1.549 Meclis araştırması önergesinin, 1.497'u işleme alınmış ancak 20'si üzerinde görüşmeler gerçekleştirilerek, Meclis araştırması açılması kabul edilmiştir.⁹⁵ 01.01.2020-31.12.2020 tarihleri arasında TBMM Başkanlığına sunulan toplam 1.372 Meclis araştırması önergesinden 1.310'u işleme alınmış ancak 5'i üzerinde görüşmeler gerçekleştirilerek, Meclis araştırması açılması kabul edilmiştir.⁹⁶ 01.01.2021-31.12.2021 tarihleri arasında

⁹¹ Bakırcı, Gençkaya, Ergül, Kılıç, Aslan ve Yüksel, Parlamento Hukukuna Giriş, 397, 401.

⁹² Bakırcı, Kuruluşundan Günümüze TBMM'nin Denetim Yetkisinin Sönümlenmesi, s.66-67.

⁹³ Yasama dönemlerine göre bakıldığında; 18.dönemde 151, 19. dönemde 247, 20. dönemde 313, 21.dönemde 294, 22.dönemde 434, 23.dönemde 1113, 24.dönemde 3355, 25.dönemde 155, 26. dönemde 3043, 27. dönemde 31.12.2021 itibarıyla 5.459 araştırma önergesi verilmiştir. Bkz. "Yasama Bülteni 6," 152.

⁹⁴ 01.01.2018-31.12.2018 tarihleri arasında TBMM Başkanlığına toplam 1.344 Meclis araştırması önergesi sunulmuştur. Bunlardan 18'i Anayasa ve İÇtüzük hükümlerine uygun bulunmadığından iade edilmiştir. İşleme alınan 476 önergenin 7'si üzerinde görüşmeler gerçekleştirilmiş ve Meclis araştırması açılması kabul edilmiştir. 468 Meclis araştırması önergesi ise hükümsüz sayılmıştır. Bkz. "Yasama Bülteni 3," 158-159.

⁹⁵ 1.549 Meclis araştırması önergesinin 38'i Anayasa ve İÇtüzük hükümlerine uygun bulunmadığından iade edilmiş, 1'i gelen kâğıtlara girmeden önce işleminden kaldırılmış, 6'sı mükerrer geldiğinden işleme konulmamıştır. Bkz. "Yasama Bülteni 4," https://www5.tbmm.gov.tr/yayinlar/2021/Yasama_Bulteni_Sayi_4.pdf (Erişim Tarihi: 22.04.2022), 165.

⁹⁶ 1372 Meclis araştırması önergesinin 41'i Anayasa ve İÇtüzük hükümlerine uygun bulunmadığından iade edilmiş, 5'i mükerrer geldiğinden işleme konulmamıştır. Bkz. "Yasama Bülteni 5," 401.

TBMM Başkanlığına sunulan 1.685 Meclis araştırması önergesinden 1.655’i işleme alınmış, ancak 30’u üzerinde görüşmeler gerçekleştirilerek Meclis araştırması açılması kabul edilmiştir.⁹⁷

Sayısal oranlara bakıldığında Meclis araştırma önergelerinin artmasına rağmen, görüşülerek araştırma açılması kabul edilen önergelerin azaldığı, dolayısıyla Meclis araştırmasının etkisizleştiği söylenebilecektir. Araştırma mekanizmasının etkinliğinin ve başarısının; yapılacak öngörüşmelere, komisyon raporlarının görüşülme sürecine, öngörüşmeler sırasında ortaya atılan görüşler doğrultusunda ve kamu yararının gerektirdiği konularda araştırma komisyonlarının kurulmasına bağlı olduğunu belirtmek gerekmektedir.⁹⁸

IV. Meclis Soruşturması

Meclis soruşturması, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar hakkında görevleri ile ilgili suç işledikleri iddiasıyla yapılan soruşturmadır.⁹⁹ 2017 değişikliği öncesi Anayasanın mülga 100. maddesinde düzen-

⁹⁷ “Yasama Bülteni 6,” 131-132.

⁹⁸ Eğitim, sağlık, tarım, toplumsal sorunlar vb. konulara ilişkin verilen önergelerin, tüm önergeler arasında niceliksel olarak ön plana çıktığı ve bu alanda kurulan komisyonlara rağmen aynı konuya ilişkin yeni önergelerin verilmesinin önüne geçilemediği belirtilmiştir. Bu soruna ilişkin daha kısa vadede çözüme ulaşılabilmesi için; ilgili alanlara yönelik görev süresi bakımından “süreklili” nitelikte olan komisyonların kurulması ve TBMM ihtisas komisyonlarına Meclis araştırması yetkisinin tanınabileceğine ilişkin bkz. Sağlam, “TBMM’nin Hükümeti Denetleme İşlevi Açısından Bir Model Olarak Avam Kamarası Bünyesindeki Bakanlıklar ile İlgili Özel Komisyonlar,” 44; sonradan gelen benzer konuya ilişkin önergelerin daha önce kurulmuş olan ilgili araştırması komisyonuna havale edilmesinin daha uygun olacağına ilişkin görüş için bkz. Salih Sağlam, “Meclis Araştırması ve Genel Görüşmede İşleyiş ve Uygulamadaki Sorunlar,” 96; Bakırcı, Kuruluşundan Günümüze, TBMM’nin Denetim Yetkisinin Sönümlenmesi, 181-182, 186. Genel görüşmenin ve Meclis araştırmasının açılabilmesi için parlamenter muhalefetin isteminin yeterli görülmesinin ya da bir dönemde parlamento tarafından görüşülebilecek asgari önerge sayısının önceden belirlenmesi gibi usullerin işlevselliği arttıracığına ilişkin bkz. Küçük, “Türkiye’de Parlamantonun Bilgi Edinme Araçlarının Etkinliği,” 178.

⁹⁹ Meclis soruşturmasının bu yönüyle yasamanın yürütmeyi denetleme araçlarından biri olmaktan çıkıp, yargısal bir faaliyet haline geldiğine ilişkin bkz. Hasan Tunç, “Hükümetin Siyasi ve Hukuki Denetiminde Meclis Soruşturması”, in TBMM Parlamenter Denetim Yolları Sempozyumu, ed. Hasan Erikli, Bahadır Yeşilirmak (Ankara: TBMM Basımevi, 2012), 128; Komisyonun yürüttüğü soruşturmanın yargısal nitelik-

lenen Meclis soruşturması, Anayasa değişikliğinin ardından 106. maddenin 5., 6. ve 7. fıkralarında düzenlenmiş, bu düzenlemeye paralel olarak TBMM İçtüzüğünde de değişiklikler yapılmıştır.

Anayasa m.106/5 ve İçtüzük m.107 gereğince, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar hakkında görevleriyle ilgili suç işledikleri iddiasıyla¹⁰⁰, TBMM üye tamsayısının salt çoğunluğunun vereceği önergeyle soruşturma açılması istenebilmektedir.¹⁰¹ Meclis soruşturması önergesinin görüşülmesi başlıklı İçtüzük m.108'e göre; TBMM Başkanlığına verilen Meclis soruşturması önergesinin derhal hakkında soruşturma açılması istenen Cumhurbaşkanı yardımcısı veya bakana gönderileceği öngörülmüştür. Eski düzenlemeden farklı olarak "derhal" ifadesiyle sürecin bir an önce başlatılmasının hedeflendiği söylenebilecektir. Meclis soruşturması açılıp açılmaması hakkında yapılacak görüşmelerin gününün tespit usulüne ilişkin bir değişiklik yapılmadığı ancak Meclis soruşturması açılıp açılmamasına ilişkin eski düzenlemeden farklı olarak üye tamsayısının beşte üçünün gizli oyuyla karar verileceği öngörülmüştür.

Meclis soruşturması yolunun pratikte daha çok eski başbakanlara ve bakanlara uygulandığı ancak Anayasa hükmünün ilgili kişileri kapsayıp kapsamadığının tartışmalı olduğu¹⁰² dikkate alındığında, bu konuya İçtüzük m.107/3'e ve m.108/4'e eklenen "*Parlamentar hükümet sisteminde görev yapmış olan başbakanlar ve bakanlar hakkında da bu maddede hükümleri uygulanır*" hükmü ile açıklık getirildiği görülmektedir.¹⁰³ Ancak bu düzenlemenin eski dönemdeki kurallara göre yargılanmaları mümkün olan eski başbakan ve bakanlara yönelik yargılamanın önünü

---

te olup, Komisyonun oluşumunun yargısal nitelikte olmadığı dolayısıyla, bu denetim usulünün yarı-yargısal olarak nitelendirilmesi hakkında bkz. Eren, Anayasa Hukuku Dersleri, 842; Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin niteliği gereği Meclis'e tanınan istisnai bir yetki olduğuna ilişkin bkz. Atar, Türk Anayasa Hukuku, 262.

¹⁰⁰ 2018 İçtüzük değişikliği öncesinde m.108/1'de; "Bakanlar Kurulunun genel siyasetinden veya bakanlıkların görevleriyle ilgili işlerden dolayı" ifadesi yer almaktaydı.

¹⁰¹ İçtüzük m.107/2 gereğince; "Bu önergede, görevleriyle ilgili işlerden dolayı hakkında Meclis soruşturması açılması istenen Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların cezai sorumluluğu gerektiren fiillerinin görevleri sırasında işlendiğinden bahsedilmesi, hangi fiillerinin hangi kanun ve nizama aykırı olduğunun gerekçe gösterilmek ve maddesi de yazılmak suretiyle belirtilmesi zorunludur."

¹⁰² İba, Parlamento Hukuku, 203.

¹⁰³ Anayasada konuya ilişkin bir düzenleme olmamasına karşı İçtüzükte konunun düzenlenmesinin Anayasaya aykırı olduğu yönündeki görüş için bkz. Eren, Anayasa Hukuku Dersleri, 842-843.

kapattığı, bu nedenle parlamenter sistemin uygulandığı dönemdeki geçerli kurallara göre soruşturma açılabilmesi gerektiği ifade edilmiş ve bu durumun Anayasaya uygunluğunun tartışmalı olduğu belirtilmiştir.¹⁰⁴

Meclis soruşturması açılmasına karar verilmesi halinde soruşturma yapacak komisyonun oluşumuna ilişkin esaslar büyük ölçüde korunarak, İktüzük m.109'un Anayasanın mülga 100.maddesindeki ifadelerle yer verilerek düzenlendiği görülmektedir.¹⁰⁵ 2018 yılında yapılan TBMM İktüzüğü değişikliği öncesinde daha geniş tutulan komisyona üye olma yasakları¹⁰⁶ ise değişiklik sonrasında daraltılarak, karara katılmasına engel oluşturacak durumlarda bulunan milletvekillerinin komisyon üyesi olamayacağı belirtilmiştir.¹⁰⁷ Soruşturma komisyonunun yetkileri bakımından ise herhangi bir değişiklik yapılmazken, m.110/3 gereğince soruşturma sonucunu belirten raporunun iki ay içinde Meclis Başkanlığına sunulması, soruşturmanın bu sürede bitirilememesi halinde, komisyona bir aylık yeni ve kesin bir süre verilmesi öngörülmüştür. Soruşturmanın bitirilmemesi halinde öngörülen iki aylık yeni ve kesin bir sürenin değişiklik sonrasında bir aya indirilerek soruşturmanın bir an önce tamamlanmasının amaçlandığı görülmektedir.

¹⁰⁴ Bakırcı, Gençkaya, Ergül, Kılıç, Aslan ve Yüksel, Parlamento Hukukuna Giriş, 584-585.

¹⁰⁵ “Siyasî parti gruplarında, Meclis soruşturması ile ilgili görüşme yapılamayacağı ve karar alınamayacağı” TBMM İktüzüğü m.113'te hüküm altına alınmıştır. Komisyona aday tespiti için yapılan seçim, siyasî partilerin Meclis soruşturmasına dâhil olduğu tek aşamadır. Komisyonun oluşumu, çalışma koşulları ve yetkilerinin diğer komisyonlardan farklı oluşunun nedeninin yapılan işin yargısal niteliğinden kaynaklanmasına ilişkin bkz. Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, 335.

¹⁰⁶ Değişiklik öncesinde; “Ceza Muhakemesi Kanunu’na göre hâkimlerin davaya bakmasına veya karara katılmasına engel oluşturacak durumlarda bulunan, Meclis soruşturması önermesini veren veya daha önce Türkiye Büyük Millet Meclisinde ya da dışında bu konudaki görüşünü açıklamış milletvekilleri, bu komisyona seçilemezler.”

¹⁰⁷ Komisyona üye olma yasağının daraltılmış olmasının yerinde bir değişiklik olarak değerlendirilebileceğine ilişkin görüş için bkz. “Yasama Bülteni 3,” 110; Bakırcı, Gençkaya, Ergül, Kılıç, Aslan ve Yüksel, Parlamento Hukukuna Giriş, 588. İktüzük m.109/4 ile değişiklik öncesinde “Komisyonda görevli olan memur ve raportörler ile stenograf için” ifadesinin yerine İktüzük değişikliği ile “komisyonda görevlendirilecek kamu görevlileri” ifadesinin tercih edildiği ve onlar için de aynı yasakların geçerli olduğu belirtilmiştir.

Soruşturmanın sonuçlandırılmasına ilişkin İÇtüzük m.112/6 uyarınca Yüce Divana sevk kararı, 2018 değişikliğinin öncesinde öngörülen üye tamsayısının salt çoğunluğunun aksine üye tamsayısının üçte iki çoğunluğunun gizli oyu ile alınabilmektedir. Milletvekillerinin kendi vicdanlarına göre karar vermelerini sağlamak ve partizanca amaçlarla kullanımın önlenmesi için siyasi parti gruplarında soruşturma ile ilgili görüşme yapılamamasına ilişkin düzenleme İÇtüzük m.113'te eski haliyle muhafaza edilmiştir.¹⁰⁸ m.113/2'de bu gruplarda Meclis soruşturması ile ilgili komisyon üyelikleri için Anayasanın 100. maddesine göre gösterilecek adayların tespiti amacıyla seçim yapılabilmesi hükmü değiştirilmemiştir. Burada m.100'ün yürürlükten kaldırılmış olmasına rağmen ilgili ifadenin İÇtüzük değişikliğinde gözden kaçırıldığı görülmektedir.

2017 Anayasa değişikliği öncesinde m.113/3 gereğince, TBMM kararı ile Yüce Divana verilen bir bakan bakanlıktan düşerken, Başbakanın Yüce Divana sevki halinde ise hükümet istifa etmiş sayılmaktaydı. Böylece asıl işlevi başbakan ve bakanların cezai sorumluluklarını sağlamak olan Meclis soruşturması sonucu itibarıyla siyasi sorumluluğa da yol açmaktaydı.¹⁰⁹ Anayasa değişikliği ile bu durum değiştirilmiş ve m.106/ 9 uyarınca Yüce Divanda seçilmeye engel bir suçtan mahkûm edilen Cumhurbaşkanı yardımcısı veya bakanın görevi sona ereceği öngörülmüştür. 2017 Anayasa değişikliğinden sonra Yüce Divana sevk görevi sona erdirmeye için alınacak beraat kararının da görevin sürekliliği bakımından herhangi bir sonucu olmayacaktır.¹¹⁰

Gerek Anayasa m.106/8 gerek 6216 sayılı Kanun m.57/2 uyarınca, Yüce Divan yargılamalarının üç ay içinde tamamlanacağı, yargılamanın bu süre içinde tamamlanamadığı takdirde, ilave üç aylık süre içinde kesin olarak tamamlanacağı öngörülmüştür. Yüce Divan yargılaması için getirilen azami sürenin¹¹¹, adil yargılanma hakkı içindeki makul sürede

¹⁰⁸ Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, 336.

¹⁰⁹ Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku (İstanbul: Beta Yayınları, 11. Bası, 2012), 312; İba, Parlamento Hukuku, 204; Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, 18. Basım, 294.

¹¹⁰ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, 681. Cumhurbaşkanına sorumlu olan Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanların ancak mahkûmiyet halinde görevlerinin sona ermesinin sistemin ruhuna uygun olduğuna ilişkin görüş için bkz. Eren, Anayasa Hukuku Dersleri, 846.

¹¹¹ Parlamenter sistemde soruşturmanın uzun sürmesinin yasamanın güvenine dayanan yürütmenin istikrarına zarar verebileceği için sürecin süreye bağlanması anlamlı iken

yargılanma hakkı yönüyle olumlu olduğu¹¹² ifade edilmelidir. Anayasa m.106/8 gereğince Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların görevleri bittikten sonra da aynı soruşturma usulünün uygulanacağı belirtilmiş ve m.106/10 gereğince, görevleriyle ilgili olmayan suçlarda yasama dokunulmazlığına ilişkin hükümlerden yararlanacakları öngörülmüştür.

2017 Anayasa değişikliği sonrasında Anayasanın 105.maddesinde düzenlenen “Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğu” gereğince Cumhurbaşkanı hakkında eski sistemden farklı olarak “bir suç işlediği iddiasıyla” soruşturma açılmasının istenebileceği öngörülmüştür. Değişiklik öncesi ile kıyaslandığında cezai sorumluluğun işletilebilmesi için gerek soruşturma açma önergesi verilirken, gerek soruşturma açılması kararı alınırken, gerekse Yüce Divana sevk kararı verilirken karar nisaplarının adeta sorumluluğu işlevsiz kılacak ölçüde ağırlaştırıldığı görülmektedir.¹¹³ Bununla birlikte öngörülen bu prosedürün, Cumhurbaşkanı’nın görevi sona erdikten sonra da, görevdeyken işlediği iddia edilen suçlar bakımından aynen uygulanması ve eskisinden farklı olarak “*Yüce Divan’da seçilmeye engel bir suçtan mahkûm edilen Cumhurbaşkanı’nın görevinin sona ereceği*” öngörülmüştür. İlgili düzenleme, öngörülen önerge aşamasından Yüce Divanda yargılanma aşamasına kadar büyük oranda Meclis soruşturması yoluyla benzerlik gösterse de cezai sorumluluk mekanizmasının iki ayrı maddede düzenlendiği ancak bu tercihe ilişkin Anayasa değişikliğinin gerekçesinde herhangi bir açıklamaya yer verilmediği görülmektedir.¹¹⁴ İki soruşturma arasındaki temel farkın Cumhurbaşkanı’nın cezai sorumluluğuna ilişkin sürecin m.105’de sadece

---

yeni sistemde Cumhurbaşkanı yardımcısı veya bakanın görevde kalıp kalmaması Cumhurbaşkanının takdirine bağlı olduğu için yürütmenin istikrarının meclis soruşturmasıyla herhangi bir bağlantısı bulunmadığına ilişkin görüş için bkz. Bakırcı, Gençkaya, Ergül, Kılıç, Aslan ve Yüksel, Parlamento Hukukuna Giriş, 582.

¹¹² Kamu görevinin aksamaması ve siyasi istikrarsızlığa yol açmaması için olumlu bir değişiklik olduğu hakkında bkz. Eren, Anayasa Hukuku Dersleri, 846; bu görevlerde bulunanların uzun süre suç şüphesi altında kalmasının önlemek için bu sürenin öngörüldüğüne ilişkin bkz. Atar, Türk Anayasa Hukuku, 263.

¹¹³ Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, 362; Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, 18. Basım, 310; Gözler, Türk Anayasa Hukuku, 819; Salih Taşdöğen, “Cumhurbaşkanının Cezai Sorumluluğu” Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Prof. Dr. Durmuş Tezcan’a Armağan 21, Özel Sayı (2019): 1306-1308.

¹¹⁴ T.C. Anayasa Mahkemesi, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Gerekçeli), 649.

“soruşturma” olarak düzenlendiği¹¹⁵, Cumhurbaşkanı için görev suçu sınırlaması getirilmeyip bütün suçların kapsama dâhil edildiği ve Cumhurbaşkanı’nın görevi gereği hakkında soruşturma açılmasına karar verildiğinde seçim kararı alamaması olduğu ifade edilmelidir.¹¹⁶

Yeni değişiklikler çerçevesinde genel bir değerlendirme yapmak gerekirse Meclis soruşturmasının öngörülen çoğunluklar nedeniyle kullanılamayacak ölçüde güçleştirilerek¹¹⁷, yasama ve yürütme arasındaki dengenin bozulduğu¹¹⁸ ve bir nevi fiili cezai sorumsuzluk getirdiği söylenebilecektir. Bu görüşü destekler nitelikteki sayısal verilere bakıldığında 01.01.2018-31.12.2021 tarihleri arasında herhangi bir önerge verilmemiş görülmektedir.¹¹⁹ Tüm bu hususlar göz önünde bulundurulduğunda, Meclis soruşturması açılmasını mümkün kılacak şekilde bir düzenleme yapılmazsa bu mekanizmanın işletilmesi mümkün olmayacağından¹²⁰, Meclis soruşturmasının etkinliğini yitireceği düşünülmektedir.

SONUÇ

Parlamente sistemlerde başkanlık sisteminden farklı olarak parlamentonun önemli işlevlerinden biri siyasal iktidarı denetlemektir.¹²¹ Bu denetimin etkinliğinde ise parlamentonun çoğunlukçu yapısı ya da

¹¹⁵ “Yasama Bülteni 3,” 112.

¹¹⁶ Bakırcı, Gençkaya, Ergül, Kılıç, Aslan ve Yüksel, Parlamento Hukukuna Giriş, 595-596.

¹¹⁷ Soruşturma komisyonunun Meclis araştırma komisyonuyla karşılaştırıldığında çok geniş yetkilere sahip olduğuna ilişkin bkz Bakırcı, Gençkaya, Ergül, Kılıç, Aslan ve Yüksel, Parlamento Hukukuna Giriş, 587-588. Gözler, Türk Anayasa Hukuku, 679; Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, 18. Basım, 294; Gökhan Dönmez, “2017 Anayasa Değişiklikleri Çerçevesinde Türkiye’de Meclis Soruşturması,” Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 25, no. 42 (2020): 55, 61; Bakırcı, Kuruluşundan Günümüze, TBMM’nin Denetim Yetkisinin Sönümlenmesi, 307- 308.

¹¹⁸ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, 679. Seçimle gelen Cumhurbaşkanı ile atama ile gelen Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların cezai sorumluluk bakımından aynı statüye tabi tutulmalarının demokratik hukuk devleti bakımından sorunlu oluşuna ilişkin bkz. Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, 336.

¹¹⁹ “Yasama Bülteni,” https://www5.tbmm.gov.tr/yayinlar/yasamabulteni_17032017.pdf (Erişim Tarihi: 18.05.2022), 204-205; “Yasama Bülteni 3,” 159; “Yasama Bülteni 4,” 165; “Yasama Bülteni 5,” 401; “Yasama Bülteni 6,” 132.

¹²⁰ Bakırcı, Kuruluşundan Günümüze, TBMM’nin Denetim Yetkisinin Sönümlenmesi, 307- 308; Dönmez, “2017 Anayasa Değişiklikleri Çerçevesinde Türkiye’de Meclis Soruşturması,” 61.

¹²¹ Akartürk, Parlamento Rejim Uygulamaları ve Parti Sistemleri, 142-143.

disiplinli partilerden oluşması belirleyici olmaktadır.¹²² 2017 Anayasa değişikliğinin öncesinde TBMM’ye hâkim olan disiplinli parti çoğunluklarının ağırlıklı olarak siyasi sorumluluğa neden olmayan soru, genel görüşme ve Meclis araştırması usulünü tercih ettiği, ancak zaman içerisinde bu araçların da çalışmada açıklandığı üzere etkisiz hale geldiği görülmektedir.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçiş ile sistemin yapısı gereği benimsenen parlamenter denetim mekanizmaları değiştirilmiş ve kaldırılmıştır. Özellikle Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların siyasi sorumluluğunun Cumhurbaşkanı’na karşı olması ve Meclis toplantılarına Anayasada öngörülen istisnai haller dışında katılmadıkları göz önünde bulundurulduğunda, değişiklik öncesinde işlevini kaybeden sözlü soru mekanizmasının kaldırılmasının önemli bir eksiklik yaratmadığı, ancak benimsenen yazılı soru mekanizması ile hedeflenen etkinliğin sağlanamadığı görülmektedir.¹²³

Genel görüşme bakımından İctüzüğe aykırı bir şekilde öngörüşmesi yapılacak genel görüşme önergelerinin tarih sırası gözetilmeksizin Danışma Kurulu tarafından önerilmeye ve hükümet tarafından belirlenmeye başlanmasına yönelik benimsenen teamül, genel görüşmeyi muhalefet tarafından kullanılan bir denetim aracı olmaktan çıkmıştır. 2017 değişikliği öncesinde fiilen kalkmış olan genel görüşme mekanizmasının¹²⁴ yerine “olağanüstü acele hallerde” başvurulması gereken gündem dışı konuşmanın uygulamada sıklıkla tercih edilmesi nedeniyle bu denetim aracının etkisizliğinin sürdüğünü ifade etmek gerekmektedir.

Genel görüşmeye benzer şekilde parlamentonun kendi araştırmasıyla bilgi edinebilmesine imkân veren ve önemli bir araç olan Meclis araştırmaları önergelerine dair öngörüşmelerin gerçekleşmemesi, bu nedenle önergelerin çoğunluğunun dönem sonunda kadük olması dolaylı

¹²² Gençkaya, “Parlamenter Bilgi Edinme ve Denetim Aracı Olarak Soru,” 68, 70; Akartürk, Parlamenter Rejim Uygulamaları ve Parti Sistemleri, 153-154; Küçük, “Türkiye’de Parlamentonun Bilgi Edinme Araçlarının Etkinliği,” 178.

¹²³ Milletvekillerinin kendilerine yazılı soru sorma hakkı tanınmasaydı bile bilgi edinme hakkı çerçevesinde istedikleri bakanlığa başvuru yaparak bilgi isteyebilecekleri ancak İctüzük m.99/1 gereğince cevabın tutanağa da eklenmesinin kalıcı bir tarihsel belgeye dönüşmesi nedeniyle bilgi edinme hakkından farklılaştığına ilişkin bkz. Bakırcı, Gençkaya, Ergül, Kılıç, Aslan ve Yüksel, Parlamento Hukukuna Giriş, 565, 569.

¹²⁴ Bakırcı, Kuruluşundan Günümüze, TBMM’nin Denetim Yetkisinin Sönümlenmesi, 474.

olarak bu araçların da etkisizliğini artırmaktadır.¹²⁵ Yapılan İçtüzük değişikliğiyle işlevselliği artırmaya yönelik önlemler alınmış olsa da muhalefet partileri tarafından sunulan Meclis araştırması önergelerinin 2017 Anayasa değişikliği öncesinde siyasal çoğunlukların izin verdiği takdirde gündeme girebilmesi, muhalefet partilerinin önergelerinin görüşülmemesiyle sonuçlanmıştır. 2017 Anayasa değişikliğinden sonra benimsenen hükümet sistemi nedeniyle yasamanın yürütmeden bilgi edinmesini zorlaştırdığından, yeni sistemde araştırma mekanizması çok daha fazla ihtiyaç duyulan bir mekanizma haline gelmiştir.¹²⁶

Denetim aracı olan Meclis soruşturması bakımından; önerge verilirken, soruşturma açılması kararı alınırken ve Yüce Divana sevk kararı verilirken öngörülen karar nisaplarının Meclis soruşturmasını adeta işlevsiz kılacak ölçüde ağırlaştırılması ve Anayasanın değiştirilmesinde aranan nisapların seviyesine yükseltilmesi, bu denetim aracına başvurmayı oldukça güç hale getirmiştir.

1982 Anayasasının parlamenter sisteme özgü öngörülen ve kendi içerisinde tutarlılığı bulunan bilgi edinme ve denetim yolları, Meclis'te siyasal çoğunluğa sahip yürütme tarafından daha çok kanun çıkarma ihtiyacına sürekli yapılan vurgu ile işlevsizleşmiş ve 2017 öncesine gelindiğinde muhalefetin denetim araçları üzerindeki hâkimiyetini tümüyle kaybetmesine neden olmuştur.¹²⁷ Özellikle İçtüzük hükümlerinin yeniden uygulanması sağlama ve işleyişi kurumsallaştırma yönünde 1996 yılında yapılan kapsamlı İçtüzük değişiklikleriyle denetim sürecini hızlandırmak için getirilen istisnaların zaman içerisinde genel uygulamaya dönüşerek amaca aykırı kullanımı hem denetim mekanizmalarını önemli ölçüde zayıflatmıştır hem de hukuk devletine aykırı bir sonuç ortaya çıkarmıştır. 2017 Anayasa değişiklikleri ile öngörülen yeni hükümet sistemi ile yürütme organının TBMM'ye karşı siyasal sorumluluğu son bulduğundan 2017 değişiklikleri öncesinde zayıflayan denetim mekanizması 2017 sonrasında da artarak devam etmiştir.¹²⁸

Sonuç olarak, 1982 Anayasasında öngörülen parlamenter denetim yollarının 2017 Anayasa değişikliği ile etkisizleşerek önemli bir dönü-

¹²⁵ Sağlam, "Meclis Araştırması ve Genel Görüşmede İşleyiş ve Uygulamadaki Sorunlar," 96.

¹²⁶ Bakırcı, Kuruluşundan Günümüze, TBMM'nin Denetim Yetkisinin Sönümlenmesi, 476-477.

¹²⁷ Bakırcı, Kuruluşundan Günümüze, TBMM'nin Denetim Yetkisinin Sönümlenmesi, 562, 488.

¹²⁸ Bakırcı, Kuruluşundan Günümüze, TBMM'nin Denetim Yetkisinin Sönümlenmesi, 6-7.

şüm geçirdiği ve bu dönüşümün “bilgi edinme ve denetimi” büyük ölçüde işlevsiz hale getirdiği görülmektedir.

KAYNAKÇA

Anayurt, Ömer. Anayasa Hukuku: Genel Kısım (Temel İlkeler, Kavram ve Kurumlar). Ankara: Seçkin Yayıncılık, 4. Baskı, 2021.

Akartürk, Ekrem Ali. Parlamenter Rejim Uygulamaları ve Parti Sistemleri, Parlamenter Hükümet Yapıları ve Parti Sistemleri Üzerine Bir Deneme. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Yayınları, 2010.

Atar, Yavuz. Türk Anayasa Hukuku. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 12. Baskı, 2018.

Bakırcı, Fahri. Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulundaki Yerleşik Uygulamalar. Ankara: TBMM Basımevi, 2015.

Bakırcı, Fahri, Ömer Faruk Gençkaya, Ozan Ergül, Abbas Kılıç, Gündüz Alp Aslan ve İsmail Yüksel. Parlamento Hukukuna Giriş. Ankara: Lykeion Yayıncılık, 2021.

Bakırcı, Fahri. Kuruluşundan Günümüze, TBMM’nin Denetim Yetkisinin Sönümlenmesi (Denetimden Kaçış). Ankara: Lykeion Yayıncılık, 2021.

Bakırcı, Fahri, ve Yüksel Yalova. “TBMM’nin Denetim Yetkisinin Gelişimi Üzerine- Parlamenter Sistemden Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Sözlü Soru Önergesi.” ViraVerita E-Dergi: Disiplinlerarası Karşılaşmalar, no.13 (Mayıs, 2021): 352-95.

Bakırcı, Fahri, Ömer Faruk Gençkaya, Ozan Ergül, Abbas Kılıç, Gündüz Alp Aslan ve İsmail Yüksel. Parlamento Hukukuna Giriş. Ankara: Lykeion Yayıncılık, 2.Baskı, 2022.

Bakırcı, Fahri. Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulundaki Yerleşik Uygulamalar. Ankara: TBMM Basımevi, 2015.

Batum, Süheyl, Didem Yılmaz ve Serkan Köybaşı. Anayasa Hukuku Temel Kavramlar ve Genel Esaslar. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2021.

Bilir, Faruk. “Hükümetin Siyasi Sorumluluğu ve Gensoru.” In TBMM Parlamenter Denetim Yolları Sempozyumu, edited by Hasan Erikli, Bahadır Yeşilirmak, 135-153. Ankara: TBMM Basımevi, 2012.

Bülbül, Mahmut. “TBMM’nin Bilgi Edinme Yollarından Sözlü Soru Önergelerinin Cevaplandırılması,” Yasama Dergisi, no. 3 (2006): 5-26.

Bülbül, Mahmut. “Bir Parlamenter Denetim Aracı Olarak TBMM’de Yazılı Soru.” *Yasama Dergisi*, no. 4 (2007): 27-56.

Bülbül, Mahmut. “Soruda İşleyiş ve Uygulamadaki Sorunlar”, In *TBMM Parlamenter Denetim Yolları Sempozyumu*, edited by Hasan Erikli, Bahadır Yeşilirmak, 74-88. Ankara: TBMM Basımevi, 2012.

Dönmez, Gökhan. “2017 Anayasa Değişiklikleri Çerçevesinde Türkiye’de Meclis Soruşturması.” *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 25, no. 42 (2020): 39-66.

Eren, Abdurrahman. *Anayasa Hukuku Dersleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 3. Baskı, 2021.

Ergül, Ozan. “Parlamento Hukukunda Meclis Araştırması ve Genel Görüşme”, in *TBMM Parlamenter Denetim Yolları Sempozyumu*, ed. Hasan Erikli, Bahadır Yeşilirmak, 88-95. Ankara: TBMM Basımevi, 2012.

Gençkaya, Ömer Faruk. “Parlamenter Bilgi Edinme ve Denetim Aracı Olarak Soru.” In *TBMM Parlamenter Denetim Yolları Sempozyumu*, edited by Hasan Erikli, Bahadır Yeşilirmak, 66-74. Ankara: TBMM Basımevi, 2012.

Gözler, Kemal. *Anayasa Hukukunun Genel Esasları: Ders Kitabı*. Bursa: Ekin Yayınları, 4.Baskı, 2013.

Gözler, Kemal. *Türk Anayasa Hukuku*. Bursa: Ekin Yayınları, 2.Baskı, 2018.

Has, Volkan. *Türk Parlamento Hukukunun Kaynakları ve Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Çalışma Düzeni*. Ankara: Adalet Yayınevi, 2009.

İba, Şeref. *Parlamenter Denetim: Yolları, Etkinliği ve Susurluk Örneği*. İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1997.

İba, Şeref. *Parlamento Hukuku*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.

Kaboğlu, İbrahim. *Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)*. İstanbul: Legal, 16. Baskı, 2021.

Kanadoğlu, Osman Korkut, ve Mert Duygun. *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*. İstanbul: On İki Levha Yayınları, 2020.

Küçük, Tefvik Sönmez. “Türkiye’de Parlamentonun Bilgi Edinme Araçlarının Etkinliği.” *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 13, no.2 (2017): 155-180.

Neziroğlu, İrfan. “Türkiye Büyük Millet Meclisinde Parlamenter Denetim Aracı Olarak Sözlü Soru Önergelerinin Etkinliği.” *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 8, no. 2 (2006): 151-168.

Neziroğlu, İrfan. Türk Parlamento Hukukunun Temel Kavramları. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2008.

Öden, Merih. Meclis Araştırması. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No. 419, 1977.

Özbudun, Ergun. Türk Anayasa Hukuku. Ankara: Yetkin Yayınları, 8. Baskı, 2008.

Özbudun, Ergun. Türk Anayasa Hukuku. Ankara: Yetkin Yayınları, 18. Baskı, 2018.

Sağlam, Salih. "TBMM'nin Hükümeti Denetleme İşlevi Açısından Bir Model Olarak Avam Kamarası Bünyesindeki Bakanlıklar ile İlgili Özel Komisyonlar." Yasama Dergisi, no. 11 (2009): 5-49.

Sağlam, Salih. "Meclis Araştırması ve Genel Görüşmede İşleyiş ve Uygulamadaki Sorunlar." In TBMM Parlamenter Denetim Yolları Sempozyumu, edited by Hasan Erikli, Bahadır Yeşilirmak, 95-110. Ankara: TBMM Basımevi, 2012.

Tanör, Bülent ve Necmi Yüzbaşıoğlu. 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku. İstanbul: Beta Yayınları, 11. Bası, 2012.

Tanör, Bülent ve Necmi Yüzbaşıoğlu. 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku. İstanbul: Beta Yayınları, 20. Bası, 2020.

Taşdöğen, Salih. "Cumhurbaşkanının Cezai Sorumluluğu." Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Durmuş Tezcan'a Armağan 21, Özel Sayı (2019): 1293-1324.

Tavaş, İbrahim Halil. "Gensoru ve Meclis Soruşturmasında İşleyiş ve Uygulamadaki Sorunlar In TBMM Parlamenter Denetim Yolları Sempozyumu, edited by Hasan Erikli, Bahadır Yeşilirmak, 153-159. Ankara: TBMM Basımevi, 2012.

Teziç, Erdoğan. Anayasa Hukuku. İstanbul: Beta Yayınları, 15. Bası, 2012.

Tunç, Hasan. "Hükümetin Siyasi ve Hukuki Denetiminde Meclis Soruşturması." In TBMM Parlamenter Denetim Yolları Sempozyumu, edited by Hasan Erikli, Bahadır Yeşilirmak, 110-135. Ankara: TBMM Basımevi, 2012.

Turan, İlder. "Parlamenter Demokraside Denetim İşlevi ve Türkiye." Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 33, no.1 (1978): 1-33.

Yılmaz, Didem. "Müzakere İşlevi Açısından Yasama Organı." Anayasa Hukuku Dergisi 5, no.9 (2016): 55-85.